

ETNOMUSIQIŞÜNASLIQ BÖLMƏSİ

Şamaxının yas və dini mərasimlərində musiqi

Xəlilova Fidan (AMK)

Fakültə: Musiqi tarixi və nəzəriyyəsi

İxtisas: Etnomusiqişünaslıq

Kurs: II

Elmi rəhbər: AMK-nın professoru,

sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru,

əməkdar incəsənət xadimi Fəttah Xalıqzadə

Qədim və yüksək mədəniyyətə malik olan Azərbaycanda mərasimlər xüsusi əhəmiyyət kəsb etmiş və özünəməxsus inkişaf yolu keçmişdir. Burada mərasimlərin bədii tərtibatı məsələsinə diqqət yetirilməsi vacibdir, çünki mərasimlərdə həm musiqi sənəti, həm teatr, həm də dekorativ-tətbiqi sənətlər böyük rol oynayır. Bizim tədqiqat işimiz Şamaxı bölgəsinin yas və dini mərasim musiqisinə həsr olunmuşdur. Tədqiqatımızda əsas olaraq bu mərasimlərin musiqisi ilə bağlı araşdırmalar aparılmış, mərsiyyə, ağı, nohələrin yayıldığı kəndlər, onların ifa formaları, not nümunələrinin təhlili barədə məlumat toplanılmışdır.

Mərasimlərdə musiqiyə xüsusi yer verilir. Mərasim – adət və ənənələləri, mədəniyyəti yeni nəsillərə çatdırmağın əsas formasıdır.

Aparılan araşdırma zamanı imformantların verdiyi məlumatlara əsasən Şamaxı bölgəsində yas və zikr mərasimləri eyni zamanda, həm də müxtəlif zaman müddətlərin də ayrı şəkildə keçirilməsinə şahid olduq. Mərasimlər zamanı oxunan mərsiyyələrin əsas etibarlı ilə əruz vəznin də olduğunu və dəqiq ritmə malik olduqlarını, daha sonra nohə, sinəzənlərin oxunması zamanı dəqiq ritmdə, lakin vəzn etibarilə fərqli olduqlarını müşahidə etmişik. Xüsusi olaraq bu məclisin keçirilməsinə isə sünni təriqətindən olan kəndlərdə daha çox üstünlük verildiyini də gördük. Yas mərasimlərinə gəldikdə isə im-

formatların verdiyi məlumatı da nəzərə alaraq məclisi aparan şəxs vəfat edən üçün ağılar, bayatılar ifa etməkdədir. İfa olunan ağılar quruluş baxımından bəzən sərbəst, bəzən isə dəqiq ritmdə olmağı ilə fərqlənir. Bu məclislərdə oxunan nümunələrin ənənəvi yolu, musiqisi olmayıb, istəyə uyğun seçilir. Aldığımız müsahibəyə əsasən məclisi aparan şəxslərin hər hansısa bir dərs məktəbi keçmədiyini görürük.

Professional dini oxuma ənənələləri qədim tarixə malikdir. Bu ənənənin kökləri İslamiyyətdən də əvvəlki tarixlə bağlıdır. Atəş-pərəstlik dövründə Azərbaycandakı ibadət və mərasimlərin icrası üçün kahinlərə xüsusi təlim keçirilirdi. Onlar gözəl və güclü səsə, xalqın nəzərini cəlb etmək bacarığına malik olurdular. Musiqi tariximizin bir sahəsini təşkil edən dini musiqinin tədqiqi orta əsr musiqi sənətinin üslub xüsusiyyətləri, səs quruluşu, forma törədici prinsipləri, musiqi təfəkkürü, məişət musiqisi ilə dini oxumaların bir-birilə bağlılığı və sairə kimi problemlərin həllinə kömək edə bilər.

İslam dini oxumaların professional sənət nümunəsi olmasına dəlalət edən bir sıra əlamətlər var. Bu oxumaların musiqi əsasını təşkil edən birsəli (monodik) oxuma üsulu, müəyyən lad tərkibində, xüsusi melodik ibarələr sisteminin ciddi ardıcılığına və qanunlaşmış improvizasiya üsullarına əsaslanır.

Müşahidəmizə əsasən görürük ki, melodiyası və xoreoqrafik hərəkətlərdən istifadə olunan nümunələrin bir hissəli, iki hissəli və ölçü olaraq böyük əksəriyyəti 2/4 və 4/4 ölçüsündə ifa olunur. Diapazon baxımdan geniş sıçrayışlardan istifadə olunmamışdır və nümunələr variant dəyişikliyi ilə inkişaf etmişdir. Bədii məzmunlarına gəldikdə isə şəxlərə olunan vəsflər və onların yad edilməsi, xüsusi olaraq da həmin oxumaların yaxınlarının diliylə söylənməsi əsas götürülmüşdür.

Yas mərasimi təkcə Şamaxıda deyil, bütün bölgələrdə mövcud olan dini mərasim olsa da, bu ərazidə özünəməxsus adət-ənənəni özündə formalaşdırmışdır. Zaman dəyişsə də, belə mərasimlər öz əhəmiyyətini qoruyub saxlayır. Sözsüz ki, Azərbaycanın hər bir bölgəsinə aid folklor nümunələrini bilmək və yas mərasimlərini öyrənmək olduqca vacib və əhəmiyyətli məsələlərdəndir.